

TIETOPALVELUALAN MENNYT MAAILMA JA NYKYISEN SYNTY

Pohjoismaisen tietopalveluyhteistyön historiikkaa kirjoitettiin pitkään ja lopulta se valmistui vuonna 2018. Teos kuvaa ajallisesti lähellä olevaa mutta teknisesti ja toiminnallisesti kaukaista aikaa 60-luvulta 2000-luvun alkuun. Monipuolinen ja yksityiskohtainen teos nostaa esiin tietopalvelun ammattilaisten yhteistyön, taitavuuden ja uutteruuden.

Pohjoismaiset tietopalvelun ammattilaiset ovat tehneet toisen maailmansodan jälkeen runsasta yhteistyötä. Yhteistyön historiikin kirjoittaminen kesti kuitenkin kauan. Aloituksen tekivät vuonna 2000 VTT:n tietopalvelun asiantuntija Elisabet Mickos ja Tukholman Teknillisen korkeakoulun kirjaston (KTIB) Marie Wallin. The Nordic Council for Scientific Information (NORDINFO) päätti tukea hanketta, mutta NORDINFON toiminta päättyi 2004. Toinen isku hankelle oli Elisabet Mickosin kuolema vuonna 2007.

Vuonna 2016 projektia ryhdyttiin viemään loppuun Helsingin yliopiston kirjaston palvelupäällikön Teodora Oker-Blomin ja Marie Wallinin voimin. Teos valmistui 2018 avoimena julkaisuna.

Teoksella on

kuusi toimittajaa ja 20 kirjoittajaa. Kirja koostuu paristakymmenestä artikkelista ja kolmesta haastattelusta, joissa haastateltavina ovat Björn Tell ja Liliana Kanafarski Ruotsista sekä Sauli Laitinen Suomesta. Teoksessa tarkastellaan pohjoismaista informaatiopolitiikkaa, erityisesti NORDINFON toimintaa, toimenpiteitä tietoverkkojen rakentamiseksi ja yhteyksien parantamiseksi, tietokantoja ja hakujärjestelmiä, tiedontarvitsijoiden tukemiseksi tehtyjä toimia kuten käyttäjäkoulutusta ja pohjoismaista online-markkinaa.

60-luvun valoladonta ja reikäkortit

Kirjassa kuvataan kehitystä viidenkymmenen vuoden aikana, jolloin tietopalvelun edistys on ollut voimakasta. Tämä käy hyvin esille Sauli Laitisen haastattelussa. Sauli toimi kemistinä Oulussa Typpi Osakeyhtiössä, kun huomasi mahdollisuuden päästä harjoittelemaan Ohioon Chemical Abstracts Serviceen vuonna 1969.

Chemical Abstractsissa tehtiin jo 1960-luvulla tiivistelmiä yli 100 000

Online development in the Nordic countries

A history of online information from the 1960s to the '00s and NORDINFO's role in its development

Elisabet Mickos (†), Teodora Oker-Blom, Marie Wallin, Lars Klasén, Aud Lamvik and Ulla Retlev (Eds.)

Helsinki 2018

Online development in the Nordic countries. A history of online information from the 1960s to the '00s and NORDINFO's role in its development. Eds. Elisabet Mickos, Teodora Oker-Blom, Marie Wallin, Lars Klasén, Aud Lamvik and Ulla Retlev.

Helsinki 2018. 249 + 12 p.

tutkimusraportista vuodessa – tietokoneet oli pakko ottaa avuksi. Ensimmäinen vaihe oli painettujen indeksi- ja tiivistelmäjulkaisujen tuottaminen tietokoneen avulla tehdyttä valoladonnalta. Seuraavaksi alettiin jakaa magneettinauhoja tietopalvelukeskuksille Yhdysvaltoihin ja ulkomaille. Tiedontarvitsijan kiinnostusprofiili talletettiin reikäkortteille ja haku suoritettiin parin viikon välein uusien magneettinauhojen saavuttua palvelukeskukseen. Pohjoismaisten teknillisten ja lääketieteellisten yliopistojen kirjastot olivat ensimmäisiä tällaisen selektiivisen tiedonjakelun tarjoajia Yhdysvaltain ulkopuolella. Suomessa palveluntarjoajina olivat Lääketieteellinen keskuskirjasto ja Teknillisen korkeakoulun kirjasto.

70-luvun uutuus: Online-haut

Myöhemmin 1970-luvulla tietokoneiden parantuneet ominaisuudet kuten suorasaantimuistien ja osituskäytön kehittäminen ja tietoliikenneyhteyksien nopeutuminen tekivät mahdolliseksi online-hakujen teon, ensiksi Yhdysvalloissa. Pohjoismaissa ei ollut aluksi tietoliikennesolmuja yhteyksien ottamiseen Atlantin yli. Ainoa mahdollisuus oli tilata kaukopuhelu Keski-Euroopassa sijaitsevaan yhteysnumeroon ja haun päätyttyä pyytää keskusta katkaisemaan yhteys. Se oli kallista ja hidasta!

Euroopan ensimmäisen online-verkoston perusti Euroopan avaruusjärjestö, jonka jäsen Ruotsi oli. Siellä verkon solmun sai Teknillisen korkeakoulun

kirjasto (КТНВ). Yhdysvaltain kansallisen lääketieteellisen kirjaston (NLM) kehittämän Medline-suorahakupalvelun pohjoismaiseksi solmuksi tuli Karoliinisen instituutin kirjasto (КІВ).

Alkuaiikoina oli halvempaa teettää hakutulosten tulostus palvelukeskuksessa kuin siirtää ne linjaa pitkin tulostettavaksi tilaajamaassa. Lars Klasén kertoo erään hakunsa tuottaneen 4000 viitettä, ja hän sai postissa Tukholmaan 1000 sivun listan. Eräs välivaihe oli CD-ROMien käyttö tiedonhakuun, pohjoismaiset tutkimuskirjastot hankkivat ja tarjosivat niitä käyttöön.

Pakettivälitteiset yhteydet Pohjoismaista syntyivät nihkeästi. Yhtenä syynä hitaaseen edistymiseen oli kansallisten teleyhtiöiden puuttuva ymmärrys tällaisten tarpeelle. Tietopalveluyhteisön oli pakko toimia itse. Nordforsk perusti Scannet-projektin pakettivälitteisen yhteyden luomiseksi Pohjoismaihin. Scannet otettiin käyttöön 1976. Myöhemmin Scannet korvautui kansallisten operaattoreiden verkoilla.

Pohjoismaat suoran tiedonhaun edelläkävijöitä

Suorakäyttöisten tietopalvelujen kasvu oli nopeaa. Pohjoismaissa suora tiedonhaku kehittyi nopeammin kuin muualla maailmassa Yhdysvaltoja lukuun ottamatta. Lars Klasén näkee syynä Pohjoismaiden korkean teknologisen kypsyden ja varhaisen tieto-

Pohjoismaissa suora tiedonhaku kehittyi nopeammin kuin muualla maailmassa Yhdysvaltoja lukuun ottamatta.

koneiden käyttöönoton, tiedontarvetta lisäävän edistyneen tutkimustoiminnan, suotuisat taloudelliset olosuhteet sekä hyvät tietoliikenneyhteydet. Merkittävän suuri ei Pohjoismaiden osuus online-markkinoiden liikevaihdossa ole ollut, 3–4 prosenttia 1990-luvulla.

Kehitys jatkui vallankumouksellisenä. Ensimmäiset mikrotietokoneet saatiin 1970-luvulla, sähköposti syntyi 1972 ja World Wide Web 1990. Elektroniset julkaisut ja Internet ilmestyivät kuvaan. Tietoliikennenopeudet kasvoivat sata kertaisiksi aiemmasta. Jokainen tiedontarvitsija saattoi ryhtyä hakemaan tietoa itse verkosta. Webin läpimurto tapahtui 1994, vuonna 1997 lähes kaikki hakupalvelut olivat käytettävissä sen kautta. Nykyään verkossa tapahtuva tiedonhaku on elintärkeää yhteiskunnan toiminnalle.

Tietopalvelun pohjoismaista yhteistoimintaa tarkastellaan kirjassa monipuolisesti ja yksityiskohtaisesti. Yhteistyön harjoittajia olivat valtioiden tai valtiollisten organisaatioiden perustamat yhteistyöelimet, alan järjestöt ja niiden jäsenet sekä tietopalveluyksiköt ja kirjastot. Yhteistyön tavoitteena oli esimerkiksi teknisen kehityksen edistäminen, palveluista tiedottaminen ja käyttäjien kouluttaminen.

Yhteistyöelimiä 1940-luvulta 2000-luvulle

Ensimmäinen tietopalvelua edistänyt yhteistyöelin oli vuonna 1947 perustettu Nordforsk, sovellettujen tieteiden tutkimuksen

neuvosto. Vuonna 1954 sen nimissä järjestettiin ensimmäinen pohjoismainen dokumentaatioseminariumi ja syntyi dokumentaation yhdysryhmä. Pohjoismaista tietopalvelutoimintaa koordinoivat Norddok ja NFBS (Nordiska Forskningsbibliotekens Samarbetskommitté). Ne korvautuivat vuonna 1976 Pohjoismaisen ministerineuvoston perustamalla NORDINFolla, jonka tehtävä oli edistää ja koordinoida tallennetun tiedon kommunikaatiota, seurata ulkomaista kehitystä, perustaa ja rahoittaa kehitysprojekteja ja antaa neuvoja kansallisille ja pohjoismaisille alan organisaatioille. NORDINFON sihteeristö sijoitettiin Suomeen Teknillisen korkeakoulun kirjaston yhteyteen.

NORDINFON tuotoksia oli muun muassa pohjoismaisten online-tietokantojen hakemisto, tiedonhaun oppikirja ja muita oppaita informaatioille. NORDINFON toimintaa arvioitiin positiivisesti eikä sen budjetti ollut suuri – silti ministerineuvosto päätti, että sen toiminta loppui 2004.

1900-luvun loppupuolisko ei ole ajallisesti kaukana, mutta teknisesti ja toiminnallisesti se oli tiedonhaussa aivan eri maailmaa kuin nykyinen. Tämän ajanjakson pohjoismaisten tietopalvelun ammattilaisten yhteistyökyky, vireys, taitavuus ja uutteruus on ansainnut tulla kuvatuksi. ❖

Tietoa kirjoittajasta

VESA KAUTTO

Fil. tri, ylikirjastonhoitaja (eläkkeellä)
vesakautto@kolumbus.fi